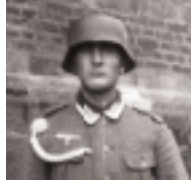

Nach Walcheren abkommandiert

Ervaringen van Duitse militairen op Walcheren 1940-1944

Ausweis, Befehl, Heimat, Sperrgebiet, Wehrmacht. Deze woorden leven in mijn herinnering voort. Zodra ik ze hoor of lees, denk ik aan de jaren 1940-1945. Het was de tijd waarin talloze militairen van de Duitse Wehrmacht op Walcheren waren gelegerd. Ze kwamen en gingen, waren voortdurend onderwerp van onze gesprekken, maar hoe ze op ons eiland leefden, werkten, dachten, we weten er maar weinig van. Dat komt onder andere omdat tussen hen en ons in die jaren een grote mate van afstand bestond: met de bezetter sprak je niet, of alleen in uiterste noodzaak.

In de loop der jaren is bij mij het idee ontstaan te proberen iets over de ervaringen van onze voormalige bezetter boven water te krijgen. De Duitse Oorlogsgravenstichting was zo welwillend in haar blad *Stimme und Weg* een oproep te plaatsen, die een lawine aan reacties opleverde en mij in een uitgebreide briefwisseling met Duitsland deed belanden.

Aangezien sommige reacties nogal summier waren, zond ik vrijwel iedere oud-militair een vragenlijst over de specifieke situatie op Walcheren toe.

Gesteld kan worden dat alle respondenten zich hebben ingespannen om mijn vragen zo goed mogelijk te beantwoorden. Bovendien stuurde men onder andere ansichtkaarten en foto's van Walcheren, veldpostbrieven, men zocht kameraden, enzovoort. Het ontvangen materiaal heb ik vertaald, bewerkt en verkort. Het interessantste daarvan leg ik hierbij in volgorde van oorlogsjaar aan de lezers voor.

Slechts sporadisch heb ik de reacties summier van commentaar voorzien; de

bedoeling van dit artikel is in de eerste plaats de vroegere bezetter aan het woord te laten.

Een bruin leven

Een reactie over 1942 kwam van Obergefreiter Josef Dworschak (1921). Deze Sudetenduitsler raakte in oktober 1941 bij Moskou gewond en werd begin 1942 als lid van een bevoorradingscompagnie naar Middelburg gezonden. Hij schrijft: 'We lagen in een loods (de vroegere veiling, Br.) vlakbij het station en een draaibrug. We hadden er een bruin leven. Onze taak was het beheer van hooi en stro voor de paarden en allerlei andere artikelen. Hoewel in de loods vele voor de bevolking aantrekkelijke artikelen lagen, stelde de bewaking niet veel voor. Met Pinksteren 1942 bijvoorbeeld reisden drie van mijn collega's 'zwart' naar Berlijn; ik draaide toen alleen voor de bewaking op. We konden gemakkelijk zwartreizen want onze commandant had blanco reisopdrachten ondertekend, die we alleen nog maar van een bestemming en reden hoefden te voorzien.

Onze vrije tijd vulden we met zwemmen of bioscoopbezoek. Eten deden we in hotel Sonnevanc (Blauwedijk, Br.); we hadden daar een abonnement. Als gewonde deed ik alleen lichte dienst zoals wachtlopen. In onze loods werkten ook drie Nederlanders. Met hen discussieerde ik wel eens, bijvoorbeeld over het bolsjewisme. Van de oorlog merkten we weinig, af en toe werd Vlissingen gebombardeerd.

De bevolking maakte op mij een gereserveerde indruk, maar in kleine kring, van mens tot mens, was men hartelijk.'

Diepe sloten

Tijdens zijn verblijf in Middelburg heeft Dworschak vermoedelijk ook hooi en stro geleverd aan Günther Köhler (1923), kanonnier bij de 39ste Infanterie Divisie. Van hem het volgende: 'In april 1942 moest ik opkomen bij de bereden artillerie in Bautzen. Na drie maanden ging het naar

honingkoeken bij een aardige verkoopster. Ik herinner mij de diepe sloten waarin nogal eens een paard met berijder verdween. Dan was het 'alle hens' om het paard eruit te halen, waarna het in de Noordzee werd gereinigd.

We bleven een aantal maanden in Westkapelle en bouwden nog een aantal barak-

Duits M/M Flak (Flugzeug Abwehr Kanone) op het jaagpad bij de zwemschool te Vlissingen, ca. 1943 (foto Zeeuws Documentatiecentrum)

Walcheren. We kwamen in Middelburg aan en werden na twee dagen ingekwartierd in Westkapelle. Wij, soldaten, werden later in een slaapzaal ondergebracht. Onze paarden stonden in de hofstede van een melkhandelaar, die ons niet welgezind was. In Westkapelle werden we verder opgeleid. Onze rantsoenen waren schaars en als aanvulling kochten we fruit, tomaten en

ken. Vervolgens gingen we naar België, toen naar het Oostfront. Daar werd ik in juli 1944 door de Russen in Roemenië gevangengenomen...'

Gouden sieraden

Als opvolger van de 39ste Infanterie Divisie kwam de 65ste Infanterie Divisie naar onze contreien. Deze, voor veertig procent Badens/Beierse divisie, werd medio 1942 in Bitsch (Elzas) geformeerd en kwam medio oktober 1942 naar Zeeland. Een deel ervan werd op Walcheren gelegerd.

Een aantal oud-leden van deze divisie beantwoordde mijn oproep. Onder hen Obergefreiter Hans Bachhofer (1921): 'Na mijn eerste oefening in Ulm aan de Donau kwam ons artillerieregiment in oktober 1942 met paarden en voertuigen naar Walcheren. Ik werd te Westkapelle in een woning ondergebracht. We moesten er onze paarden en voertuigen verzorgen en hielden oefeningen. Mijn paarden had ik bij een boer ondergebracht tegenover de school waarin onze kantine was gevestigd. Die boer heeft ons wel eens uitgenodigd ons eten bij hem in de woonkamer op te eten. Dat hebben we een paar keer gedaan, maar zijn moeder zat daar verlamd in een rolstoel bij. Dat gezicht wilden we ons besparen, daarom gingen we er niet meer heen.

Walcheren maakte op mij een prima indruk, het was zo schoon. Ik herinner mij nog de klederdrachten, vooral als op zondag de vrouwen en meisjes in de dorpsstraat heen en weer liepen met gouden sieraden aan hun mutsen.

In onze vrije tijd lasen we, schreven we naar huis en bezochten we de kantine, waar allerlei drank te koop was. Ook vierden we verjaardagen, Kerstmis, batterijfeest enzovoort.

Eén à twee keer per week kwam ik in Middelburg om hooi en stro te halen. Dat kwam per schip aan en werd daar op onze voertuigen overgeladen.

Na mijn verlof in juni 1943 ben ik niet naar Walcheren teruggekeerd omdat ons regiment naar Frankrijk was verplaatst...'

Wel of geen schoensmeer

Alfons Friedrich, ook lid van de 65ste Infanterie Division, reageerde aldus 'In 1923 werd ik in Tsjecho-Slowakije gebo-

ren, in 1938 werden we bij het Duitse Rijk ingelijfd. In 1942 werd ik opgeroepen, kreeg mijn opleiding in de Elzas en werd toen naar Antwerpen gestuurd. Vandaar begon in oktober 1942 een meerdaagse voettocht (wie had het over conditie? Br.) via Putte, Goes en Biggekerke naar Zoutelande. Op 15 oktober 1942 zagen we vanaf de duinen bij Zoutelande voor het eerst de Noordzee.

Onze groep was ondergebracht in een huisje op het duin, schuin tegenover de kerk. We moesten ter plaatse de kust bewaken.

Het landschap voldeed geheel aan mijn verwachtingen: als kind had ik op cacao-busjes wel eens het Nederlandse landschap gezien: groene weiden, windmolens, koeien en klederdrachten. Ik wenste toen dat ooit eens te zien. Nou, die wens is op een merkwaardige manier vervuld. De idylle werd wel verstoord door onze uniformen, wapens, prikkeldraad en bunkers! Van de oorlog merkten we weinig, alleen tijdens Pinksteren 1943 was er een Flakkanonnade¹ tegen Engelse bommenwerpers, die de kust bij Westkapelle naderden. Eén werd er neergeschoten, de andere zwenkten af.

De bevolking gedroeg zich afstandelijk maar niet vijandig. In de winkels was Erdal-schoensmeer te koop; de ene winkeljuffrouw verkocht het aan ons, de andere niet. Ik heb nog steeds een *Kompas Toeristenatlas van Nederland*, gekocht voor 85 cent.

Na een maand Zoutelande gingen we naar Westkapelle. Daar lag ik in een barak tussen de school en de molen. Ons wachtlokaal lag in de hoofdstraat tegenover een wagenmaker. We moesten daar dag en nacht op wacht staan en 's nachts patrouil-

le lopen. Naast ons wachtlokaal lag het gemeentehuis; daar zaten 's nachts altijd enige Nederlanders (bewakingspersoneel, Br.). We gingen daar nogal eens heen en lieten dan de Nederlanders op radio Londen afstemmen, één Nederlander stond dan op de uitkijk.

"Hier stehe ich vor dem Leuchtturm von Westkapelle." Gefreiter Alfred Schnatterer.

We knepen 'm allemaal voor uitzending naar het Oostfront. Iedere twee maanden werden van onze compagnie vijftien of twintig man naar het Oosten gestuurd, die werden aangevuld met genezen Oostfrontstrijders.

Vrije tijd hadden we weinig. Onze meerderen zeiden: een Duitse soldaat heeft altijd dienst. We wasten of verstedden onze kleding, schreven brieven of gingen aan het

strand mossels zoeken. Soms konden we in een ondergrondse zaal van de Marine-artillerie naar een film kijken, ook was er wel eens een gezelschap met muziek en zang. We kregen regelmatig de krant *Wacht am Kanal*.

Ik ben één keer met verlof geweest. Van Middelburg reisde ik naar Maastricht, vandaar met een verlofgangerstrein richting Koningsbergen, die ook in Breslau stopte. Als geschenk voor thuis had ik enkele kilo's meel bij me, die ik bij de molenaar in Westkapelle had gekocht. In juni 1943 gingen we via Frankrijk en Oostenrijk naar Italië. Daar werden we ingezet aan het Adriafront, waar ik op 28 november 1943 gevangen werd genomen.'

Weinig contact

Uitgebreide inlichtingen ontving ik van Gefreiter Alfred Schnatterer (1923, 65 Inf. Div.), die in Westkapelle lag: 'Ik was telegrafist bij de artillerie en deed dienst in de afvuurstelling en in de waarnemingspost. Oostelijk van de vuurtoren lag onze berichtencentrale, zuidelijk daarvan de afvuurstelling met het geschut. Ook op de dijk en in de duinen waren waarnemingsposten ingericht.

We lagen in houten barakken; de officieren, de dienstruimten en de veldkeuken zaten in Westkappelse huizen.

Tegen beschietingen en bomaanvallen hadden we loopgraven en bunkers aangelegd. Gevechtshandelingen heb ik overigens nauwelijks meegemaakt; we hebben op Walcheren bijna geen verliezen geleden.

Met de bevolking hadden we weinig contact; enkele jonge vrouwen waren bij ons in dienst als keukenhulp.

Erg ongewoon was voor mij het vlakke landschap. Tijdens oefeningen en dienst-reizen kwam ik vaak in Middelburg, Domburg en Vlissingen.

Eén à twee keer per maand was er een godsdienstoefening, geleid door de divisie-geestelijke. De discipline was streng, we werden opgeleid tot onvoorwaardelijke gehoorzaamheid, overtredingen kwamen haast niet voor. Terugblikkend kan ik stellen dat mijn verblijf op Walcheren de mooiste en rustigste tijd uit de oorlog was. Wat daarna kwam, was vreselijk.'

Angst voor overstroming

Arbeitsmann Martin Pollmeier kwam in april 1943 met 250 kameraden vanuit Münster per trein in Vlissingen aan: 'We werden ondergebracht in barakken in de buurt van Koudekerke. Daar werden we verder opgeleid. We moesten de kust bewaken, zelf deed ik dienst als motorordonnans. Onze opleiding was zwaar, voor heimwee hadden we weinig tijd.

Het was mooi zomerweer, we konden goed zwemmen. Verder heb ik te Vlissingen de tewaterlating van een ca. 20.000 tons vrachtschip (de Borneo, Br.) meege-maakt.

Dat het oorlog was, merkten we onder andere aan bomaanvallen en acties van snelboten tegen Duitse voorpostboten. Omdat Walcheren onder de zeespiegel ligt, werd wel eens gesproken over het opblazen van de dijken door de Engelsen en overstromingsgevaar. Aan het einde van de zomer ben ik per motor naar Duitsland teruggekeerd.'

Hondeweer

Omstreeks het midden van 1943 werd de 65ste Infanterie Division opgevolgd door

de 19de Luftwaffe Felddivision. Uit haar geledingen twee reacties.

Allereerst die van Gefreiter Heinrich Krusdick (1923): 'In de voorzomer van 1943 werden we vanuit Evreux (Frankrijk) per trein naar Goes vervoerd. Vandaar ging het in gemotoriseerde mars naar onze stellingen in de buurt van Arnemuiden. We lagen

Gefreiter Alfred Schnatterer bij "eine angeschwemmte Seemine."

daar langs een dijk en waren ondergebracht in tenten en barakken. Onze taak was luchtafweer en zonodig verdediging van onze stelling. Als gevechtseenheid stonden we voortdurend op wacht, daardoor was er nauwelijks tijd voor contact met de bevolking. Aan het einde van de zomer verplaatsten we onze stelling naar de stadsrand van Middelburg. Onze drink-

waterbehoefte regelden we toen in een rijtjeswoning. Daar lag een dochter uit het gezin, vermoedelijk met een longziekte, in een tuinhuisje van vliegengaas. (Wie herinnert zich deze situatie?, Br.)

Vrije tijd hadden we niet tot nauwelijks, een zwempartij in Vlissingen was al iets bijzonders. In februari 1944 vertrokken we

“Samstagnachmittag Spaziergang”. Soldaat Erich Speckmann op het Walcherse strand.

uit Middelburg. Om het transport te beschermen gingen we ongeveer een week bij het station Middelburg in stelling; we lagen daar toen in een huis in de buurt. Afgezet tegen mijn latere oorlogservaringen was het verblijf op Walcheren pure vakantie.’

Erich Speckmann van de 19de Luftwaffe Felddivision kwam terecht in Domburg: ‘We

woonden onder andere in bunkers in de duinen, waar ons leven zich grotendeels afspeelde. Het landschap leek een beetje op thuis, Oldenburg.’

Speckmann stuurde enkele veldpostbrieven. Daaruit het volgende: ‘6 November 1943: we zitten op onze kamer en drogen ons uniform, want vanmorgen zijn we tijdens onze dienst kletsnat geregend. Gisteren is in onze omgeving een viermotorige bommenwerper in zee gestort. Hij vloog al brandend over ons heen toen hij plotseling kantelde en in zee viel. Jullie zullen daar wel weer alarm gehad hebben, want een grote formatie vloog hierover terug. Een tijdje later kwamen de kreupelen, die van ons de volle laag kregen.

‘13 November 1943: afgelopen zondag was hier een zware storm met buien. Ook vandaag is het echt hondeweer. Vanuit de tweede verdieping van ons hotel hebben we een mooi uitzicht op zee en kan ik in de verte de bruisende golven zien.

Jullie hoeven geen vet- of gebakbonnen te sturen, want die zijn hier niet geldig. We krijgen iedere veertien dagen bonnen voor 500 gram gebak. Het gebak is hier beter dan in Oldenburg, er zit zelfs nog slagroom en pudding op. Gisteren hebben we onze kantine-artikelen gekregen. Omdat ik niet alles kan oproken, heb ik voor vader een pakje gemaakt met vier doosjes sigaretten. We kregen de man ook nog eenderde fles likeur.’

Speckmann werd in maart 1944 verplaatst naar België.

Tegen de wind opboksen

Na het vertrek van de 19de LW Felddivision kwam de 165ste Reserve Infanterie Division naar Walcheren. Ook hiervan meldden zich oudgedienden.

Uitvoerige inlichtingen kreeg ik van Gothilf Kübler, die onder andere ansichtkaarten van Middelburg en Vlissingen stuurde, alsmede een fotootje, ontwikkeld door de fa. Back te Vlissingen. Zijn relaas: 'Begin 1944 werd ik naar Walcheren verplaatst. We betrokken bunkers aan de zuidwestkust van Walcheren, ter hoogte van Koudekerke. We moesten de kuststrook verdedigen tegen aanvallen vanuit zee, eigenlijk een absurde zaak gelet op onze bewapening: geweren en enkele mitrailleurs. Wel stonden tussen Vlissingen en onze bunkers nog enkele stukken luchtafweergeschut. Onze groep van twaalf man doodde de tijd onder andere met wachtlopen. 's Nachts moesten we telkens met twee man wegen strandpatrouilles lopen over een afstand van twee à drie kilometer. Bovendien stond in de duinen een mitrailleurpost, die we ook de hele nacht moesten bemannen. Onze meerderen controleerden op hun beurt weer de wachtposten. Ik herinner mij nog levendig hoe vaak we tegen de wind moesten opboksen. Om geen zand in onze ogen te krijgen, gingen we met onze rug tegen de wind in lopen. Soms konden we ons in de snijdende wind nauwelijks staande houden. Ook hoor ik tot op de dag van vandaag nog het gepuf van de vissersbootjes, die 's nachts uitliepen en onder de morgen terugkwamen. Bij opkomend water was het 's nachts zaak om de duinovergang op tijd te bereiken, daar het grootste deel van de duinen van prikkeldraad of landmijnen was voorzien. We liepen niet alleen 's nachts patrouille, overdag waren we op het strand om Romelasperges (houten palen tegen luchtlandingen, Br.) te plaatsen. Die werden over de weg aangevoerd, op de schouders over de duinen gedragen of door gevorderde

paarden gesleept.

Op het strand werden deze palen met handkracht de grond ingedreven, zo'n acht à tien man hingen aan de touwen van het heiblok, en dat zeven dagen per week met onvoldoende eten en nauwelijks slaap. Later werden voor dit werk ook burgers ingezet. Voor zover mij bekend, werden daartoe eenvoudigweg mannen van middelbare leeftijd uit bedrijven en kantoren gehaald en naar een kamp overgebracht, van waaruit ze dagelijks op hun klompen naar het strand kwamen. Hun inzet zou vier weken duren maar met de aflossing nam men het niet zo nauw, wat tot ergernissen leidde. Vrije tijd hadden we nauwelijks. Restaurant- of bioscoopbezoek was niet mogelijk. Als we toevallig eens een uurtje vrij waren, zaten we gewoonlijk te kaarten. Tot ons vertrek van Walcheren hebben wij geen noemenswaardige gevechtshandelingen meegemaakt en geen verliezen geleden. In juli 1944 werden we ingezet in Normandië, waar ik zwaar gewond raakte...'

Russisch paasfeest

Vier A4'tjes in heel klein geschreven handschrift kreeg ik toegezonden van Gefreiter Walter Maier (1925). Gecomprimeerd komen zijn ervaringen op het volgende neer: 'Op 9 januari 1944 kwam ik naar Walcheren en werd als telegrafist geplaatst in Vrouwenpolder. De telefooncentrale bevond zich in de Campveersche Toren te Veere.

Ik zat op locatie Emmerich, die was voorzien van een stuk Belgisch geschut met negen granaten; verder waren er links en rechts nepmijnenvelden aangelegd. We hadden vaste tijden voor het radioverkeer; daardoor hadden we veel vrij en

konden we Walcheren verkennen. Het eten werd gebracht door Groene Hendrik, een werktreintje. Af en toe moest ik naar Veere om accu's te verwisselen en zodoende leerde ik dat plaatsje kennen; ik heb er zelfs deelgenomen aan een rondleiding door de Grote Kerk.

In Veere was een restaurant dat aan Duitsers leverde; in Vrouwenpolder was er ook een, maar daar was niets te krijgen. Een goedgevulde kantine was in Middelburg, daar kon je allerlei delicatessen kopen. Aan ons mooie leven kwam na vier weken al een einde; toen we niet op onze post waren, kwam er een dringende boodschap. We werden toen ondergebracht bij de kapitein die over een telefoon beschikte waarmee men ons kon waarschuwen. Uit de munitiebunker haalden we patronen voor de konijnenjacht en het schieten op aangespoelde zeemijnen. Mijn collega Sepp verstopte een partij munitie in zijn zitbank, maar door oververhitting van een kachelpijp ging de telegrafistenpost in vlammen op. De leiding vermoedde sabotage. Sepp draaide enkele weken de bak in en werd veroordeeld tot schadevergoeding.

Op zekere dag werd ik als telegrafist toegevoegd aan een compagnie Russische vrijwilligers. Met enkelen van hen sloot ik vriendschap, ik nam er zelfs één mee met verlof. Het werd noodzakelijk geacht voor de Russen een bordeel in te richten; twee van mijn collega's kregen opdracht daarvoor in Parijs vrouwen te werven. Zij sloten met drie dames een contract af. Het bordeel werd in Veere gevestigd en door de Russen compaignegewijs bezocht. Gevolg: één der dames ging al na twee dagen terug. Ik vierde met de Russen hun orthodoxe paasfeest; zij begroetten elkaar met

de woorden: "Christus is opgestaan!" Ze speelden harmonica en zongen. 's Avonds kregen wij rode wijn, de Russen eau de cologne à 75%.

Voor een cursus moest ik naar Vlissingen. Dat vond ik een troosteloze stad: geen havenkroegen of bars, niets ter ontspanning. In Middelburg volgde ik een cursus antennebouw. De stad had een imposant marktplein en een station waar treinen richting Heimat vertrokken. Vrouwenpolder kon je wel vergeten: bij de uitrit naar Oostkapelle was het café van oude Willem, af en toe was daar bier.

Naderhand werd ik verplaatst naar 'Zee-duin' in Oostkapelle. Ik zat daar in een kamer met uitzicht op het hertenpark. Later gingen we naar houten onderkomens aan de duinrand; daar moesten we telefoonkabels ingraven tegen beschieting. Ik was ook nog betrokken bij de installatie van 'Stuka's² te Voet', een soort raket. Bij een proeflancering kwam er één ongeveer vijftig meter van de inspecterende generaal terecht; nog nooit heb ik iemand zo snel dekking zien zoeken.

Op zekere dag verschenen burgers aan het strand, het bleken arbeiders van de Organisatie Todt te zijn die in Amsterdam bij razzia's waren opgepakt. Ze moesten loopgraven aanleggen. In juli 1944 vertrokken we van Middelburg via Bergen op Zoom naar Normandië...'

Gaten in je sokken

Paul Schumann (1926) van de 165ste Reserve Infanterie Division kwam ook in januari 1944 naar Walcheren: 'Het was mijn eerste kennismaking met Nederland. We werden ondergebracht in huizen aan de Oude Koudekerkseweg in Middelburg. Waar de oorspronkelijke bewoners van

deze huizen waren gebleven werd ons niet verteld. De divisiegevechtspost zat in een villa (Toorenvliedt, Br.) in een bos langs de weg naar Westkapelle. Ik was er een keer voor een oefening. Alles was ondergebracht in ondergrondse bunkers. In een school in de buurt werden we opgeleid tot telegrafist. Om 8 uur 's morgens

den, bijvoorbeeld voor gaten in je sokken. Een veel voorkomende straf was extra wachtlopen. In Middelburg was ook een militaire gevangenis; een van mijn kameraden zat daar drie dagen omdat hij zijn noodrantsoen had opgegeten. We hielden ons gedeisd, hier op Walcheren waren we ons leven zeker, meer dan aan het Oost-

was er appèl op het schoolplein, dan werd ons geweer en uniform geïnspecteerd. Ook onze laarzen moesten schoon zijn. Dan kregen we de orders en het wachtwoord. Eenmaal per week hadden we uitrustingsinspectie; dan moesten geweer, bajonet, bestek en etensblik schoon zijn. Je kon voor een kleinigheid bestraft wor-

Duitse militairen op wacht voor het militair hospitaal (Kloveniersdoelen) te Middelburg (foto Zeeuws Documentatiecentrum)

front. Onze keuken zat in een hoekhuis aan de Koudekerkseweg; daar moest het eten gehaald worden. In dat huis was ook de

eetzaal voor de onderofficieren; een rekrut (een van ons dus) moest daar 's middags bedienen.

We kregen ook een infanterie-opleiding. Ergens aan de rand van Middelburg was een schietterrein, daar hebben we een paar keer geschoten en met handgranaten geoefend. 's Nachts moesten we patrouille lopen door de straten en alle voertuigen en voetgangers controleren.

Contact met Nederlanders hadden we niet veel. Onze wijk was trouwens door de burgerij ontruimd. Tot wrijvingen is het nooit gekomen. Een van onze Feldwebels had een Nederlandse vriendin, die goed thee kon zetten. Vanaf half mei 1944 werd het onprettig in Middelburg; op de akkers en weilanden werden palen tegen luchtlandingen geplaatst. In juli 1944 gingen we via België naar het invasiefront...'

Pure schroot

In de eindfase van de oorlog op Walcheren werd van Duitse zijde de 70e Infanterie Division ingezet. Deze divisie telde een groot aantal maagpatiënten, herstellende zieken en gewonden, en werd daarom wel de 'Maaglijdersdivisie' genoemd.

Oberleutnant Leo Knieschewski (1912) maakte er deel van uit en vertelt als volgt over zijn belevenissen: 'Na de veldtochten in Polen, Noorwegen en Rusland werd ik begin 1944 voor de militaire dienst afgekeurd, maar op Tweede Pinksterdag 1944 toch weer opgeroepen en naar Walcheren gestuurd. Wij losten daar onbetrouwbare Russische eenheden af. Wat ik als verbindingsofficier aan apparatuur van hen overnam, was pure schroot. Toch slaagde ik erin uit deze rommel een voorraad voor 52 dagen aan te leggen.

Na het betrekken van mijn gevechtspost

aan de noordwestrand van Middelburg kreeg ik moeilijkheden met mijn commandant, die ons Rommelasperges wilde laten plaatsen, waardoor mijn reparatieploeg uitviel.

Er ontstonden in ons onderkomen ook problemen over de zinloze inzet van maagpatiënten, zodat ik soms tegen het beschot moest slaan om hen te waarschuwen voor de National Sozialistische Führungs Offizier (Nazi-functionaris, Br.).

Ik sliep bij een aardig gezin, waarvan de oma jicht had. Ze woonden in een kleine straat, die naar Veere of Serooskerke leidde. Ik denk dat over mijn zondagse kerkgang in vol ornaat wel eens gekletst werd. Vermoedelijk kreeg ik daarom van mijn commandant een 'Hemelvaartsopdracht': ik moest mijnen vervoeren van bunkers in Terneuzen naar de Walcherse duinen.'

Bloemen voor de ramen

Een deelnemer aan de eindstrijd om Walcheren was Theo Tille, Kadett bij de Marine-artillerie. 'Begin juli 1944 kwam ik op Walcheren aan en meldde mij bij mijn eenheid, een zoeklicht-/luchtafweerbatterij aan de noordoostelijke stadsrand van Middelburg. We lagen in een barakkenkamp, onze dienst was steeds vier uur op en vier uur af. Ik was onder de indruk van de mooie huizen met bloemen voor de ramen en de schone, rechte sloten. De bevolking vond ik vriendelijk en behulpzaam, maar persoonlijke contacten had ik niet. Eenmaal per week kreeg ik een aanvullende opleiding in het Wehrmachtheim te Vlissingen.

De inleidende fase van de gevechten om Walcheren begon met het bombarderen van de dijk bij Westkapelle. Het aanleggen van een nooddijk vertraagde wel het bin-

nendringen van het zeewater, maar door een volgend bombardement werd het gebied bij Vlissingen geïnvundeerd. Door het bombarderen van de dijk bij Veere kwam onze stelling ernstig in gevaar. Vanwege het stijgende water moesten we die ontruimen. Onze apparatuur brachten we over naar een hooggelegen dijk aan de zuidrand van Middelburg. Ieder groef daar zijn eigen schuttersput, voor menigeen de laatste. We hielpen ook nog de bevolking naar hogergelegen gebied over te brengen. Op 31 oktober 1944 deed 's nachts een geweldige explosie de omgeving schudden: in de buurt vloog een munitie-depot de lucht in (munitieschip bij de meelfabriek, Br.).

Op 1 november kwamen Canadese amfibietanks. We werden ontwapend, horloges, ringen en andere waardevolle voorwerpen wisselden toen van eigenaar. We werden overgebracht naar een groot plein in Middelburg, vandaar naar Antwerpen, toen naar Engeland. Op 1 november 1946 werd ik vrijgelaten.'

Witbrood voor de maaglijders

Ook Obergefreiter Anton Steinle (70 ID) stuurde mij zijn ervaringen: 'In juli 1944 kwam ik met vijfhonderd man in Goes aan; vandaar gingen we naar Walcheren. Ik werd ingekwartierd bij de boeren Brassier en Dekker in de buurt van de tankval tussen Abeele en Koudekerke. Onze gevechtspost was bunker 180 in Abeele, aan de weg naar Vlissingen; hij staat er nog steeds. Bij het bombardement van 3 oktober 1944 zat ik ook bij die tankval. De Geallieerden hebben toen pamfletten uitgeworpen.

Eten kregen we uit de veldkeuken, we kregen alleen witbrood omdat we een

zogenaamde Maaglijdersdivisie waren. Rond 10 oktober 1944 werden we verplaatst naar Wemeldinge. In de nacht van 29 op 30 oktober kwamen we over de Sloedam weer naar Middelburg; later betrokken we een stelling bij Kleverskerke. We hadden de man nog maar vijf patronen, zodat verdere verdediging niet mogelijk was. Op 5 november 1944 hebben we ons overgegeven.'

“Gooi ze maar in de Westerschelde”

Als laatste in deze reeks komt Gefreiter Rudolf Theissen (70 ID) aan het woord: 'Ik lag in een waarnemingspost bij een bunker op de Boulevard van Vlissingen, in de buurt van hotel Britannia. Als seiner moest ik door middel van lichtsignalen contact onderhouden met een luchtafweerbatterij in de duinen.

De bevolking maakte op mij een goede indruk. Zo nu en dan speelde ik accordeon in een café. Die accordeon bleef na mijn gevangenneming achter in de bunker bij Britannia. Ik musiceerde ook met twee kameraden in lokalen van de Zeevaartschool. Levendig herinner ik mij nog de inundatie van delen van Vlissingen. Tijdens de gevechten om Vlissingen is mijn beste kameraad Matthias Metzén achter het Strandhotel door een granaat om het leven gekomen. Ook mijn groepscommandant, Stabsfeldwebel Klink, is tijdens het verleggen van telefoonkabels gesneuveld. We waren met z'n drieën maar hebben toch onze opdracht kunnen uitvoeren, te weten het verleggen van kabels tussen de bataljonsbunker beneden achter het Strandhotel en de bunker van Kolonel Reinhardt.

Op 4 november 1944 werd ik onder aan het Strandhotel gevangengenomen. Wij

moesten van de Canadezen (?) door het water lopen, Hollandse toeschouwers riep: "Gooi ze maar in de Westerschelde." Bij het overstappen in de stormboten werd vanuit een bunker op het havenhoofd nog hevig op ons geschoten. Via Antwerpen werd ik overgebracht naar Engeland, en in 1946 mocht ik naar huis...'

Theissen stuurde afschriften van enkele veldpostbrieven naar huis, waaruit de volgende citaten:

'03-10-1944: We musiceren nog steeds... Verlies de hoop niet op een weerzien... In onze sector heeft Tommie nog geen aanval gedaan.'

'16-10-1944: Zit nog steeds op mijn oude plekje. De stelling wordt behouden. Denken doe ik niet meer.'

'26-10-1944: Heb uw aardige brief van 11-10 met twee sigaretten ontvangen... Maak u om mij niet al te veel zorgen: onkruid vergaet niet.'

'29-10-1944 (twee dagen voor de landing der Engelsen bij Vlissingen, Br.): Met mijn maag is het nu weer zus, dan weer zo. Het is niet eenvoudig met zo'n kwaal soldaat te zijn... De Scheldemonding moeten we houden ten nutte van het thuisfront...'

Bunkerstation Vlissingen

In 1927 besloot de Steenkolen-Handelsvereniging Rotterdam (S.H.V.) een bunkerstation voor zeeschepen in de Vlissingse buitenhaven te beginnen. Zo'n bunkerstation had de S.H.V. al op de Nieuwe

Epiloog

Meer dan vijftig jaar is verstreken sedert de hiervoor beschreven gebeurtenissen plaatsvonden. Tussen Duitsland en Nederland zijn nieuwe verhoudingen ontstaan. De vijanden van toen zijn de toeristen van nu geworden.

De voormalige bezetters zijn nu op leeftijd, het klimmen der jaren is bij de meesten merkbaar. Toch mogen zij van geluk spreken dat zij de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog hebben overleefd. Velen spraken in hun brieven aan mij de wens uit: dit nooit weer!

Die wens onderschrijf ik van harte.

Jules Braat

Met dank aan de heren Bachhofer, Dworschak, Friedrich, Köhler, Knieschewski, Krusdick, Kübler, Maier, Pollmeier, Schnatterer, Schumann, Speckmann, Steinle, Theissen en Tille en vele anderen, allen woonachtig in de Bondsrepubliek Duitsland.

1. Flak: luchtafweergeschut
2. Stuka: duikbommenwerper

Waterweg, ter hoogte van Vlaardingen (de Vondelingenplaat). Vlissingen was ten opzichte van de belangrijke scheepvaart-route via het Engels Kanaal uitermate gunstig gelegen. Schepen vanuit Scandinavië,